

Χάξλεϊ: Διαλέξεις για την ανθρώπινη κατάσταση

Aldous Huxley: *Διαλέξεις για την ανθρώπινη κατάσταση* (μτφρ. Αργύρης Παπασυριόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις Αρσενίδα 2017, 368 σ., 20 €.

Κρίνει ο Ανέστης Μελιδώνης (Δρ Φιλοσοφίας, Ε.Κ.Π.Α.)
anestismelidonis@gmail.com

Ο Άλντους Χάξλεϊ, ένα από τα πιο ανήσυχα και δημιουργικά πνεύματα του καιρού του, που άφησε ανεξίτηλο το στίγμα του στη λογοτεχνία του αιώνα που πέρασε με την Ουτοπία (το κεφαλαίο Ο το χρησιμοποιούμε γιατί δίνει τα χαρακτηριστικά της δυστοπίας σε μια ουτοπία που έχει απόλυτη στόχευση και προκαθορισμένη μορφή) του *Θαυμαστός Καινούριος Κόσμος*, μας παραδίδει στο συγκεκριμένο βιβλίο το περίγραμμα του συνόλου της σκέψης του σε μια από τις ωριμότερες στιγμές της. Ο Χάξλεϊ κάνει εδώ μια ύστατη προσπάθεια να συνενώσει τα επιστημονικά, φιλοσοφικά, καλλιτεχνικά, και κυρίως ανθρωπιστικά ενδιαφέροντά του, κάτω από τη σκεπή δεκαέξι διαφορετικών θεματικών, που συγκλίνουν μεταξύ τους χάρη στη διαρκή ανάγκη του να τονίσει σημαντικά για την ανθρωπότητα προβλήματα, χωρίς να φοβάται να διακινδυνεύσει προβλέψεις για θέματα που σήμερα ακόμη δύσκολα αντιμετωπίζουμε με την αντίστοιχη ευθύτητα –η αποψίλωση των δασών, ο υπερπληθυσμός, η υπερβολική εξειδίκευση είναι μερικά από αυτά. Η έκδοση θεωρούμε πως συνιστά ασφαλώς μια προσφορά στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, καθώς συνεισφέρει στην εξέταση ζητημάτων με πλατύ επιστημονικό ενδιαφέρον, ενώ παράλληλα διακρίνεται για τη διαθεματικότητα και τη διεπιστημονική προσέγγιση, που χαρακτηρίζουν τον Χάξλεϊ ως ένα από τα σφαιρικότερα πνεύματα της εποχής του.

Το κυρίως κείμενο του βιβλίου απαρτίζεται από τις δεκαέξι διαλέξεις που (μαζί με άλλη μία που παραλείπεται καθώς, όπως αναφέρει ο επιμελητής τους, είναι περίληψη των υπολοίπων) αποτέλεσαν το σύνολο των διαλέξεων που έδωσε ο Χάξλεϊ το 1959 στο Πανεπιστήμιο της Σάντα Μπάρμπαρα. Παρά την ποικιλία των θεμάτων που αναλύονται, ώστε να δύναται να καλυφθεί σε ικανοποιητικό βαθμό ο εξαιρετικά γενικός και περιεκτικός τίτλος «για την ανθρώπινη κατάσταση», παρατηρεί κανείς σε μία δεύτερη ανάγνωση ότι ο Χάξλεϊ εστιάζει το ενδιαφέρον του στην έννοια της άμεσης εμπειρίας και στο πώς αυτή θα μπορέσει να βιωθεί από τον σύγχρονο άνθρωπο. Στην προσπάθειά του να αναδείξει αυτήν τη δυνατότητα του ανθρώπου θα στραφεί στον βαθύ εαυτό, όπως θα τον ανιχνεύσει μέσα από τις έρευνές του στο σωματικό ασυνείδητο: «είναι σημαντικό να αναδείξουμε αυτό το βαθύτατο σωματικό επίπεδο του ασυνειδήτου» (σ. 223). Εκτός από το προσυνειδητό επίπεδο που εντοπίζει και εξετάζει ο Φρόυντ, ο Χάξλεϊ είναι «της άποψης ότι υπάρχουν ακόμα βαθύτερα επίπεδα» (σ. 232). Για να μπορέσει να αποδείξει τη

θαυμαστή σημασία αυτών των επιπέδων, όταν αυτά γίνονται αντιληπτά από τον άνθρωπο και χρησιμοποιούνται σε όλη τους την έκταση, θα διατυπώσει τον εξής ορισμό: «Αυτό που μπορεί ν' αποκληθεί μεγαλοφυΐα είναι η ανάβλυση υλικού από τα έσχατα βάθη του ασυνειδήτου, που κατόπιν το συνειδητό εγώ το επεξεργάζεται, προσδίδοντάς του κατάλληλη μορφή» (σ. 234). Μέσα από τη διόδο που του παρέχει το ασυνείδητο και οι ιδέες που περιέχονται σε σπερματική μορφή εκεί, ο Χάξλεϊ θα θεωρήσει πως εκτός από την ύλη και τον νου που μόνο έμμεσα προσεγγίζουν το ένα το άλλο, ο άνθρωπος μπορεί να επιτύχει μια άμεση σύνδεση με το περιβάλλον του μέσα από αυτό το τρίτο κοινό σε όλους επίπεδο (σ. 241, βλ. σ. 291: «πρακτικά ο οποιοσδήποτε είναι ικανός γι' αυτή την άμεση εμπειρία»). Για να επιτύχει αυτή την επικοινωνία με το περιβάλλον του θεωρεί θεμελιώδη τη σημασία της αντιληπτικής ικανότητας, η οποία «είναι μια ενεργητική διαδικασία επιλογής και επιβολής προτύπων» (σ. 251).

Η έμφασή του στην για κάθε άτομο ιδιαίτερη, εξαιρετικά δραστήρια και ιδιάζουσας υφής αντιληπτική ικανότητα, θα επιφέρει σε έναν βαθμό και την κριτική του στάση απέναντι στην επιστήμη, καθώς «η βασική επιθυμία των επιστημόνων είναι να έχουν ένα σταθερό πρότυπο πάνω στο οποίο να βασίζονται τη δουλειά τους, και το ανθρώπινο ον πόρρω απέχει από μια ανάλογη τυποποίηση» (σ. 210). Η απώτερη κατάληξη αυτής της θεώρησης δεν μπορεί να είναι για εκείνον άλλη από τη μυστικιστική εμπειρία, κατά την οποία «ταυτιζόμαστε με μια μορφή καθαρής συνείδησης, μιας αδόμητης, διαπροσωπικής συνείδησης που εναντιώνεται στη συνήθη, καθημερινή διασκεπτική συνείδηση» (σ. 302) – σε αυτό τον ωθεί και ο φαινομενικά παράδοξος, αν συνυπολογίσουμε το συγγραφικό του επάγγελμα, σκεπτικισμός του απέναντι στη γλώσσα, η οποία «από τη μια, είναι η μητέρα της επιστήμης και της φιλοσοφίας: από την άλλη, γεννά τη δεισιδαιμονία, την προκατάληψη και την τρέλα» (σ. 248). Ο Χάξλεϊ δεν θα σταθεί όμως σε μια θεωρητική πραγμάτευση αυτής της μύχιας και για εκείνον υπαρκτής σε όλους πλευράς του ανθρώπου, αλλά θα προχωρήσει σε πρακτικές συμβουλές: «πρέπει με κάποιο τρόπο να συνδυάσετε την δραστηριότητα με τη χαλάρωση, ν' απελευθερωθείτε από τα δεσμά του εαυτού» (σ. 305), ώστε να μπορέσει να απελευθερωθεί ο βαθύτερος εαυτός που σύμφωνα με εκείνον «αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα συνεχές με τον συμπαντικό νου» (σ. 306). Στην εκπλήρωση αυτής της επιθυμίας του θα θεωρήσει χρήσιμη ακόμη και τη μελλοντική και ενδεχόμενη επικουρία «μιας χημικής ουσίας παρόμοιας αλλά πολύ ανώτερης των λεγόμενων ψυχοενεργητικών ουσιών» (σ. 338), αναφερόμενος εδώ αόριστα στην εύρεση στο μέλλον χημικών ουσιών που θα μπορούν να «προκαλέσουν τον περιορισμό των φραγμών που χωρίζουν τον συνειδητό από τον προσυνειδητό νου» και θα επιτρέψουν στον «δημιουργικό νου ν' ανέλθει ευκολότερα στην επιφάνεια, και να μας προσφέρει το είδος της έμπνευσης για αποτελεσματικότητα στη ζωή και καλλιτεχνική δημιουργία, που συνιστούν ουσιώδεις παράγοντες για ένα πλήρως ανεπτυγμένο ανθρώπινο ον» (σ. 339).

Στην αντιμετώπιση του θεμελιώδους προβλήματος που θέτει η σχέση του εαυτού με το «άλλο», ο Χάξλεϊ, με βάση και την προσέγγισή του όπως προσπαθήσαμε να την παρακολουθήσουμε συνοπτικά παραπάνω, λαμβάνει ως δεδομένη την ύπαρξη επιπέδων που στην καθημερινή συμπεριφορά παραμένουν ανεκμετάλλευτα, κάτι που τον καθιστά

ιδιαίτερα επικριτικό απέναντι στις συνηθισμένες ανθρώπινες συμπεριφορές, αν και παραδέχεται εν μέρει τη χρησιμότητά τους στην καθημερινή ζωή. Η θεώρησή του για τον άνθρωπο παρουσιάζει κοινά με μια μπερξονική θεώρηση όπως την βρίσκουμε σε ορισμένα κεντρικά κείμενα του πιο διάσημου γάλλου φιλοσόφου των αρχών του 20^{ου} αιώνα: «θα ξανατοποθετηθούμε (απ' την προβληματική της ελευθερίας) στη ροή της εσωτερικής ζωής, απ' την οποία η φιλοσοφία μάς φαίνεται ότι δεν συγκράτησε, πολύ συχνά, παρά την επιφανειακή κρυστάλλωση. Ο συγγραφέας και ο ηθικολόγος δεν είχαν προωθηθεί, σ' αυτήν την κατεύθυνση, πιο μακριά απ' τον φιλόσοφο; Ίσως, αλλά δεν ήταν παρά μόνο κατά τόπους, υπό την πίεση της αναγκαιότητας, που έσπασαν το εμπόδιο· κανείς δεν σκόπευσε ακόμη να προχωρήσει μεθοδικά "στην αναζήτηση του χαμένου χρόνου"». ¹ Είναι ακριβώς μια εσώτερη και ελεύθερη κίνηση αυτή που και για τον Χάξλεϊ μπορεί να αναδείξει την ιδιάζουσα ποιότητα του ανθρώπου, χωρίς όμως να μιλάει πουθενά για «χαμένο χρόνο», αλλά για άχρονα επίπεδα στα οποία συνυπάρχουν οι άνθρωποι. Πιο κοντά μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκεται εδώ στον υπαρξιστή φιλόσοφο Σεστώφ που θέλησε να επικρίνει την ορθολογική αλήθεια για τον λόγο ότι έχει φραγμούς που εγκλωβίζουν στο τέλος και την ίδια: «"Γιατί συζητούσαν γύρω από το τι έπρεπε να είναι η αλήθεια, όταν μπορούσαν ν' αναζητήσουν την αλήθεια;" θα αναρωτιούνται οι φιλόσοφοι του μέλλοντος. Ας ετοιμάσουμε από τώρα την απάντησή μας: "Οι σύγχρονοί μας δεν θέλουν να αναζητούν, γι' αυτό συζητούν τόσο πολύ γύρω από τη θεωρία της γνώσης"». ² Ο βαθύς εαυτός μπορεί να έρθει σε επαφή με τα επίπεδα που αφορούν την ανθρωπότητα στο σύνολό της, καθώς εκείνα τα επίπεδα δεν έχουν συσκοτιστεί από την υλιστική αντίληψη, η οποία είναι η μόνη που ο νους μπορεί να διατυπώσει με σαφήνεια.

Ο Χάξλεϊ θέλει να εστιάσει στην ανάγκη του ανθρώπου να υπερβεί τους φραγμούς της φύσης του, αντλώντας από τα πιο απομακρυσμένα εδάφη της ανθρώπινης φύσης, δεν μπορούμε όμως σε καμία περίπτωση να πούμε ότι η πεποίθησή του αυτή και η συγκρατημένη για το μέλλον αισιοδοξία του πατάει σε στέρεα δεδομένα. Η βελτίωση του ανθρώπου είναι για εκείνον μια οραματική διαδικασία, χωρίς την οποία θα χαθεί η πιο ιδιαίτερη πλευρά του ανθρώπινου είδους. Όμως η βελτίωση στη βάση των στοιχείων και αρετών εκείνων που θεωρούνται με βάση βιολογικά δεδομένα καλύτερα δεν θεωρούμε πως μπορεί να είναι ορθή επιλογή, διότι αφαιρεί από τον άνθρωπο το αυτεξούσιό του. Αυτή η παραδοχή του Χάξλεϊ ότι θα μπορέσει ο άνθρωπος να διαμορφωθεί πάνω στα στοιχεία που θα προωθήσουν την ανθρωπότητα στο σύνολό της υποσκελίζεται από τα απόλυτα ουτοπικά της χαρακτηριστικά. Αυτά όμως, αν και διαφαίνονται στο τελευταίο κείμενο του Χάξλεϊ, που έγραψε λίγο μετά τις παραπάνω διαλέξεις του (τη νουβέλα *Το νησί*), δεν παύει να θέλει να τα εξισορροπήσει από τα ηθικά προτερήματα που οφείλει να έχει ο άνθρωπος και που τα βρίσκει ακόμη και στην πρωτόγονη μορφή του. Στη νουβέλα αυτή αναφέρεται στην πλευρά του εαυτού «του ικανού για συμπάθεια, για οίκτο, έτοιμου, αν ξέρει κάποιος πώς να τον προκαλέσει, να αφήσει ολόκληρο τον εαυτό

¹ Henri Bergson, *La pensée et le mouvant* (Paris, PUF 1970), σ. 20.

² Lev Chestov, *Στους αντίποδες του ορθολογισμού: Απόπειρα για μια αδογματιστή σκέψη* (μτφρ. Μαρία Παπαδοπούλου· Αθήνα: Printa 2005), σ. 234.

του στις πραγματικότητες της ζωής, ώστε να αποκτήσει συνείδηση του πώς να φανεί χρήσιμος στους άλλους».³

Ο Χάξλεϊ θεωρεί στις διαλέξεις του 1959 πως μπορεί να αναλάβει τον ρόλο γεφυροποιού ανάμεσα στην άμεση βίωση της πραγματικότητας και την επιστημονική εξέτασή της, καθώς με την επίμονη ανάδειξη της σημασίας των οικουμενικών ποιότητων του ανθρώπου θα αντισταχθεί στην υπερβολική εξειδίκευση, θέλοντας έτσι να κρίνει τον επιστημονικό μονισμό. Η αμοιβαιότητα που προκρίνει στις ανθρώπινες σχέσεις διακρίνεται όμως από μια ρεαλιστική αντιμετώπιση της ανθρώπινης ζωής. Ο νατουραλισμός του δεν αφορά μια τοποθέτηση της ζωής εκτός της πολιτικής υπόστασης του ατόμου, αντίθετα θεωρεί πως το άτομο είναι μέρος του συνόλου μόνο όταν αυτό το σύνολο έχει σημασία εξίσου για τον καθένα ξεχωριστά. Η πολιτική τοποθέτηση των ανθρώπων έχει για εκείνον μεγάλη σημασία για την ελευθερία, καθώς μόνο σε μια κοινωνία που όλοι μπορούν να έχουν φωνή θα έχει η ελευθερία αξία. Αντίθετα μια πολιτική ηγεσία που δεν λαμβάνει υπόψη το σύνολο δεν μπορεί να είναι δημοκρατική, γι' αυτό και θέματα που αφορούν την ανθρωπότητα στο σύνολό της είναι για τον Χάξλεϊ πρωταρχικής σημασίας στην πολιτική. Αυτό που προσδίδει στην πρότασή του την ειδική της βαρύτητα είναι η προσήλωσή του στην ποικιλία των ανθρώπων σε συνδυασμό με την ελεύθερη ανάπτυξή τους: «Μια συνέπεια του γεγονότος της ποικιλίας είναι ότι η ελευθερία είναι ένα εξαιρετικά πολύτιμο πράγμα» (σ. 117). Στην ουτοπική πλευρά της πρότασής του δεν χωράει η Ουτοπία που δεν προωθεί τις ενδεχόμενες και λανθάνουσες δυνατότητες του ανθρώπου. Είναι πραγματι ορατή η σύνδεση της Ουτοπίας με ολοκληρωτικά καθεστώτα που θα έφερνε την ανθρωπότητα στο μηδέν, τη στιγμή που ο ίδιος υπερασπίζεται μια θέση που δεν θα εγκλωβίζεται σε μια συγκεκριμένη γενικευτική στόχευση. Ο εαυτός αναζητείται από τον Χάξλεϊ μέσα από την εξέταση των ατομικών αντιλήψεων και αυτό που τον διακρίνει από τους υπόλοιπους στοχαστές που ασχολήθηκαν με το θέμα του εαυτού είναι μια εις βάθος θεώρηση που δεν περιορίζεται σε μεμονωμένες αντιλήψεις αλλά στρέφεται σε μια πιο ολιστική προσέγγιση του ανθρώπου. Τα περιφερειακά χαρακτηριστικά του εαυτού οφείλουν να μας οδηγήσουν σε μια ολιστική θεώρηση της έννοιας αυτής.

Κάποια σχόλια για την παρούσα μετάφραση: Στην ελληνική έκδοση των *Διαλέξεων για την ανθρώπινη κατάσταση*, ο μεταφραστής αποδίδει με πιστότητα και εύληπτο ύφος τη γλώσσα του Άγγλου στοχαστή, αναδεικνύοντας την προφορικότητα του λόγου του, καθώς δεν πρόκειται για κείμενο που δημοσίευσε σε τελική γραπτή μορφή ο συγγραφέας του. Η καλαισθητή έκδοση συνοδεύεται από τρία σύντομα εισαγωγικά κείμενα ειδικών μελετητών του (πρόκειται για κείμενα των Σ. Τζόουνς [Steve Jones], Ν. Μπράντσοου [David Bradshaw] και Π. Φερούτσι [Pierro Ferruci]), που δίνουν μια ευσύνοπτη, σαφή και έγκυρη εικόνα της διανοητικής και βιογραφικής πορείας του, καθιστώντας πιο ομαλή τη μετάβαση στο κυρίως μέρος του βιβλίου. Το πεντασέλιδο ευρετήριο κυρίων ονομάτων είναι, επίσης, εξαιρετικά βοηθητικό. Ο μεταφραστής, επιδιώκοντας την καλύτερη συνοχή του ελληνικού κειμένου, παραλείπει –πράττοντας μάλλον ορθά– μερικά αποσπάσματα

³ Aldous Huxley, *To νησί* (μτφρ. Αντώνης Αϊδίνης· Αθήνα: Κάκτος 1984), σ. 199.

του λόγου του Χάξλεϊ, όπως την αρχή της πρώτης διάλεξης, όπου ο συγγραφέας κάνει σύγκριση της περιγραφής professor-at-large, την οποία του απέδωσαν για τις διαλέξεις του στο ακαδημαϊκό περιβάλλον όπου είχε προσκληθεί, με την προειδοποίηση που έδιναν στο παρελθόν σε όσους περπατούσαν δίπλα σε άσυλα: «Be careful: there are Lunatics at large». Αυτή η αναφορά του συνδέεται έμμεσα και με τη μετέπειτα αναφορά του στον Σέλντον και στη διάγνωση που είχε κάνει εκείνος για τον Χάξλεϊ, ότι άτομα με τέτοιους ακραία εκτόμορφους σωματότυπους όπως ο δικός του συνήθως καταλήγουν στο φρενοκομείο. Αν και πρόκειται εδώ για δοκιμαϊκό λόγο, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι ο Χάξλεϊ είναι κατά κύριο λόγο ένας λογοτέχνης και είναι δύσκολο να αποδωθούν οι σαρκαστικές πλευρές του λόγου του. Ένα άλλο σημείο που παραλείπεται σιωπηρά, και ίσως αξίζει να αναφερθεί στο πλαίσιο της συγκεκριμένης βιβλιοκρισίας, προέρχεται από την πρώτη διάλεξη, όπου μιλώντας για τα δεδομένα της άμεσης εμπειρίας, ο Χάξλεϊ τα περιγράφει λέγοντας ότι είναι αυτά που έχουν κάποια σημασία, που έχουν συναισθηματικό περιεχόμενο. Σε κάθε περίπτωση, οι επιλογές του μεταφραστή στο σύνολό τους, και ειδικά σε σχέση με πολλές έννοιες που χαρακτηρίζονται από ρευστότητα και λογοτεχνική χροιά και οι οποίες δεν συνοδεύονται από φιλοσοφική θεμελίωση από τον συγγραφέα, είναι εύστοχες. Το μεταφραστικό πόνημα δίνει χωρίς δυστοκία και με γλαφυρότητα ένα κείμενο με πληθώρα αναφορών χωρίς να χάνει σε ροή και αφηγηματικότητα, στοιχεία που χαρακτηρίζουν φυσικά τη γραφή ενός μεγάλου λογοτέχνη όπως ο Χάξλεϊ. Στο επιτυχές αποτέλεσμα της συνολικής εργασίας συμβάλλουν και οι υποσημειώσεις του μεταφραστή, που δίνουν στοιχεία σχετικά με τα πολλά πρόσωπα που αναφέρει ο Χάξλεϊ και που δεν μπορούν να θεωρούνται πάντα γνωστά από τον αναγνώστη.

Ο Χάξλεϊ αναδεικνύεται στις παραπάνω διαλέξεις ως ένας στοχαστής που δεν δίστασε να προχωρήσει σε εδάφη όπου λίγο μόνο φως μπόρεσε μέχρι τις μέρες του να ρίξει η επιστήμη, με την πεποίθηση ότι τα φωτεινά πνεύματα του παρελθόντος μπορούσαν να του δώσουν την απαραίτητη ώθηση για μια τέτοια προσπάθεια. Ο ανθρωπισμός και πασιφισμός του διατρέχει τη σκέψη του και θεμελιώνεται στην πραγματική σχέση που δημιουργεί ο καθένας ως πρόσωπο με πρόσωπο με τον άλλον, ως ένας ξεκάθαρος τρόπος ζωής.⁴ Αυτό είναι που τον κάνει και σκεπτικιστή απέναντι στον τρόπο ζωής της πόλης, όπου οι άνθρωποι βλέπουν ο ένας τον άλλον σαν προσωποποιήσεις οικονομικών λειτουργιών, αν όχι ως ανεύθυνα μέσα διασκέδασης.⁵ Σήμερα μπορούμε να κρίνουμε βεβαίως αυστηρά την υπερβολική πίστη του Χάξλεϊ στην ευγονική ή ακόμη την αποδοχή εκ μέρους του ορισμένων ψυχοτρόπων ουσιών, όπως και την αυξανόμενη απαισιοδοξία του απέναντι στην ικανότητα του ανθρώπου να αντιλαμβάνεται τα λάθη του και να μην τα επαναλαμβάνει (κάτι στο οποίο ακολουθεί την προτροπή του Χέγκελ ότι το μεγαλύτερο μάθημα της ιστορίας είναι ότι κανένας δεν μαθαίνει από αυτή [σ. 57])· αλλά δεν μπορούμε να μην ξαναδιαβάσουμε με ενδιαφέρον την αιχμηρή κριτική του στον εθνικισμό, στις τεχνικές πλήσης εγκεφάλου, στην επίβουλη χρήση της επιστήμης για λόγους ελέγχου

⁴ Του ίδιου, *What are you going to do about it? The case for constructive peace* (1936), στο: *The Complete Works* (ebook· Hastings: Delphi Classics 2018), σ. 4132.

⁵ Του ίδιου, *Brave New World Revisited* (New York: Rosetta Books 2000), σ. 22.

και κυριαρχίας, όπως και στην υπερεκτίμηση από τον άνθρωπο των δυνατοτήτων του με αναπόφευκτη συνέπεια μια κατάχρηση δύναμης παρά μια επωφελή χρήση. Ο Χάξλεϊ μπορεί και σήμερα να μας κάνει να σκεφτούμε και να βιώσουμε τον κόσμο που μας περιβάλλει ξανά από την αρχή, χωρίς να αφήνουμε τίποτα να περνάει απαρατήρητο, καθ' όσον αυτό προσβάλλει την ελευθερία μας και εμποδίζει τη βίωση της ανθρώπινης φύσης μας, σε όλες τις θαυμαστές δυνατότητές της.⁶

Δημοσιεύθηκε: 27.12.2018

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Μελιδώνης, Ανέστης: (Βιβλιοκρισία του:) Άλντους Χάξλεϊ: *Διαλέξεις για την ανθρώπινη κατάσταση* (μτφρ. Α. Παπασυριόπουλος· Αθήνα: Εκδόσεις Αρσενίδη 2017). *Κριτικά* 2018-06, <<http://www.philosophica.gr/critica/2018-06.html>>.

⁶ Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή Παύλο Κόντο για την υπομονή του και την ουσιαστική συμβολή του στη συγκεκριμένη βιβλιοκρισία, καθώς και τους ανώνυμους κριτές του περιοδικού *Κριτικά* για τα σχόλιά τους.